

Institutionalization of the Comprehensive Guide to Islamic Governance in the Three Layers of the Body of Knowledge, Establishing a Discipline, and Training Governors

Reza Keyanoosh¹, Mohammad Sadegh Zoqi², Mahdi Qazian³

¹ Master's Degree, Department of Aerospace Engineering, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran (**Corresponding author**). rezakeyanoosh@gmail.com

² PhD., Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology, University of Tehran, Tehran, Iran. s.zoqi@ut.ac.ir

³ PhD., Student, Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology, Islamic Studies and Guidance, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. mhd.qazian@gmail.com

Abstract

Islamic governance, as one of the most important requirements for the realization of the Islamic State and a prerequisite for the formation of the modern Islamic civilization, requires a coherent, systematic, and executable framework. Despite the passage of several decades since the establishment of the Islamic Republic of Iran and the extensive production of theoretical texts in fields such as political *Fiqh*, Islamic political philosophy, public policymaking, and Islamic management, a significant gap between theory and practice is still observed in the arena of governance. One of the fundamental causes of this situation is the lack of a “Comprehensive Guide to Islamic Governance” that can institutionally establish a bond among theoretical knowledge, specialized education, and the practical training of governors. In the current situation, the knowledge of Islamic governance is produced in a scattered, non-synergetic manner and lacks a common language in seminary (*Hawzah*) and academic resources; on the other hand, the country's official educational system also lacks a specific, interdisciplinary discipline for the training of governors at the Islamic level. In addition to this, executive and managerial institutions predominantly content themselves with in-service training and do not possess deep, *a priori*, and identity-building processes for the nurturing of governors. These shortcomings have caused managers and policymakers, despite their individual commitment, to lack the necessary theoretical and skill coherence for the realization of the Islamic governance model. Therefore, the main problem of the present research is how the Comprehensive Guide to Islamic Governance can be designed and institutionalized in the form of an institutionalized and sustainable model across the three layers of the body of knowledge, establishing a discipline, and training governors, so that the gap between theory and

Cite this article: Keyanoosh, R., Zoqi, M.S. & Qazian, M. (2026). Institutionalization of the Comprehensive Guide to Islamic Governance in the Three Layers of the Body of Knowledge, Establishing a Discipline, and Training Governors. *Islamic Governance Studies*, 2(1), p. 279-308. <https://doi.org/10.22081/IJISLAMICGO.2026.73070.1041>

Received: 2025-09-06 ; **Revised:** 2025-11-18 ; **Accepted:** 2025-12-21 ; **Published online:** 2026-03-30

Type of article: Research Article

<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

Publisher: Islamic Sciences and Culture Academy

©2026/authors retain the copyright and full publishing rights

practice in Islamic governance is reduced. The main objective of this research is to design and elucidate the model for institutionalizing the Comprehensive Guide to Islamic Governance across three interconnected layers. This research endeavors to show that the realization of Islamic governance is not possible merely through the production of theoretical texts or the issuance of upstream documents; rather, it necessitates the creation of a coherent system comprising the production of knowledge, scientific training, and the practical nurturing of governors. Among the secondary objectives of the research, one can point to identifying the existing gaps in the knowledge system of Islamic governance, elucidating the necessity of establishing the interdisciplinary discipline of Islamic governance or *Wilāyī* governance, and presenting a framework for the training of governors possessing epistemological, specialized, and ethical competencies. The research also seeks to elucidate the institutional and structural requirements necessary for the implementation of this model and to clarify the path of transforming the guide to Islamic governance from a theoretical concept into an executive mechanism. The current research is of a qualitative nature and has been conducted with an exploratory-analytical approach, utilizing the grounded theory method. The research data have been collected from two main sources: first, the study and analysis of documents, scientific texts, macro-policies, and works related to Islamic governance, public administration, governmental *Fiqh*, and the education of governors; second, conducting semi-structured interviews with a group of experts in the field of policymaking, university professors, seminary (*Hawzah*) researchers, and experienced executive managers. The data analysis process has been carried out through open, axial, and selective coding, and an effort has been made to extract the pivotal concepts, main categories, and the relationships among them. The validity of the research has been reinforced through theoretical saturation, data review by experts, and the alignment of findings with authoritative documents. The research findings indicate that the institutionalization of Islamic governance necessitates the design of a three-layered and synergetic structure. In the first layer, the “Body of Knowledge of Islamic Governance” is proposed as the theoretical foundation, which must include fundamental concepts, principles, objectives, values, and decision-making models in Islamic governance. This body of knowledge must be interdisciplinary, updated, and based on the intersection of *Fiqh*, political philosophy, social sciences, and indigenous governance experiences, and it must avoid conceptual scatter and contradiction. In the second layer, the establishment of a specialized and interdisciplinary discipline in the field of Islamic governance is essential; a discipline that can transform this body of knowledge into coherent educational programs and train students with the capability of analysis, policymaking, and management within the framework of Islamic values. In this discipline, merely theoretical education is not sufficient, and practical skills, case studies, and governance internships must hold a special place. The third layer is the training of governors, which pertains to the process of identifying, empowering, and employing managers at the level of Islamic governance. The findings show that the training of a governor is a matter beyond academic education and requires specialized institutions, a merit system, continuous evaluation, and a close link with the arena of practice. In conclusion, it must be stated that without the systematic connection of these three layers, the guide to Islamic governance will not reach the realization stage, and its institutionalization necessitates institutional will, long-

term planning, and the creation of coordinating mechanisms at the macro level of governance.

Keywords: Comprehensive Guide to Islamic Governance, Governance, Body of Knowledge, *Wilāyī* Governance Discipline, Training Governors, Islamic Management.

مأسسة الدليل الشامل للحكومة الإسلامية في ثلاث طبقات: البنية المعرفية، وتأسيس التخصص، وتربية الحُكَّام

رضا كيانوش^١، محمد صادق ذوقي^٢، مهدي قاضيان^٣

^١ ماجستير، قسم هندسة الطيران والفضاء، جامعة مالك الأشتر للتكنولوجيا، طهران، إيران (المؤلف المسؤول).
rezakeyanoosh@gmail.com

^٢ دكتوراه، قسم الفقه ومبادئ الحقوق الإسلامية، كلية الإلهيات، جامعة طهران، طهران، إيران. s.zoqi@ut.ac.ir

^٣ طالب دكتوراه، قسم الفقه ومبادئ الحقوق الإسلامية، كلية الإلهيات والمعارف الإسلامية والإرشاد، جامعة الإمام الصادق (ع)، طهران، إيران.
mhd.qazian@gmail.com

الملخص

تُعَدُّ الحكومة الإسلامية إحدى أهم متطلبات تحقيق الدولة الإسلامية والشرط المسبق لبلورة الحضارة الإسلامية الحديثة، وهي بحاجة إلى إطار منسجم، ومنهج، وقابل للتنفيذ. وعلى الرغم من مرور عدة عقود على إرساء نظام الجمهورية الإسلامية الإيرانية والإنتاج الواسع للنصوص النظرية في مجالات مثل الفقه السياسي، والفلسفة السياسية للإسلام، ورسم السياسات العامة، والإدارة الإسلامية، لا تزال تُلاحَظ فجوة ذات دلالة بين النظرية والتطبيق في ساحة الحكومة. ومن الأسباب الأساسية لهذه الحالة، غياب «الدليل الشامل للحكومة الإسلامية» الذي يمكنه، بصورة مؤسسية، إيجاد الرابط بين المعرفة النظرية، والتعليم التخصصي، والتربية العملية للحُكَّام. في الوضع الراهن، يتم إنتاج معرفة الحكومة الإسلامية بصورة مشتتة، وغير تآزرية، وتفتقر إلى لغة مشتركة في المصادر الحوزوية والجامعية، ومن جهة أخرى، يفتقر النظام التعليمي الرسمي في البلاد أيضاً إلى تخصص محدد وبين التخصصات لتربية حُكَّام بمستوى الإسلام. علاوة على ذلك، تكتفي المؤسسات التنفيذية والإدارية، في الغالب، بالتدريب أثناء الخدمة، ولا تمتلك عمليات عميقة، ومسبقة، وصانعة للهوية لتأهيل الحُكَّام. وقد أدت هذه النواقص إلى أن المدراء وصُنَّاع السياسات، على الرغم من التزامهم الفردي، لا يتمتعون بالانسجام النظري والمهاري اللازم لتحقيق أنموذج الحكومة الإسلامية. ومن هذا المنطلق، تكمن المشكلة الأساسية للبحث الحالي في كيفية تصميم ومأسسة الدليل الشامل للحكومة الإسلامية في قالب أنموذج مؤسسي ومستدام، عبر ثلاث طبقات: البنية المعرفية، وتأسيس التخصص، وتربية الحُكَّام، من أجل تقليص الفجوة بين النظرية والتطبيق في الحكومة الإسلامية. والهدف الرئيسي من هذا البحث هو تصميم وتبيين أنموذج مأسسة الدليل الشامل للحكومة الإسلامية في ثلاث طبقات مترابطة. ويسعى هذا البحث لإثبات أن تحقيق الحكومة الإسلامية، لا يمكن بمجرد إنتاج النصوص النظرية أو إصدار الوثائق العليا، بل يستلزم إيجاد منظومة منسجمة تشمل إنتاج المعرفة، والتربية العلمية، والتأهيل العملي للحُكَّام. ومن الأهداف الفرعية للبحث يمكن الإشارة إلى تحديد الفراغات الموجودة في نظام

استناداً إلى هذه المقالة: كيانوش، رضا؛ ذوقي، محمد صادق؛ قاضيان، مهدي (٢٠٢٦). مأسسة الدليل الشامل للحكومة الإسلامية في ثلاث طبقات: البنية المعرفية، وتأسيس التخصص، وتربية الحُكَّام. *دراسات الحكومة الإسلامية*، (١)٢، ص ٢٧٩-٣٠٨.

<https://doi.org/10.22081/JISLAMICGO.2026.73070.1041>

تاريخ الاستلام: ٢٠٢٥/٠٩/٠٦؛ تاريخ المراجعة: ٢٠٢٥/١١/١٨؛ تاريخ القبول: ٢٠٢٥/١٢/٢١؛ تاريخ النشر: ٢٠٢٦/٠٣/٣٠

<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

الناشر: المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية

نوع مقاله: بحثية

معرفة الحوكمة الإسلامية، وتبيين ضرورة تأسيس التخصص البيئي للحوكمة الإسلامية أو الحوكمة الولائية، وتقديم إطار لتربية حُكّام يتمتعون بالكفاءات المعرفية، والتخصصية، والأخلاقية. كما يسعى البحث أيضاً إلى تبيين المتطلبات المؤسسية والبنوية اللازمة لتنفيذ هذا النموذج، وتوضيح مسار تحويل دليل الحوكمة الإسلامية من مفهوم نظري إلى آلية تنفيذية. أُجري البحث الحالي بطريقة نوعية وبمقاربة استكشافية - تحليلية، ويستفيد من منهج النظرية المجردة. وقد جُمعت بيانات البحث من مصدرين رئيسيين: الأول، دراسة وتحليل الوثائق، والنصوص العلمية، والسياسات الكبرى، والمؤلفات المرتبطة بالحوكمة الإسلامية، والإدارة العامة، والفقهاء الحكوميين، وتعليم الحُكّام؛ والثاني، إجراء مقابلات شبه منظمة مع جمع من الخبراء في مجال رسم السياسات، وأساتذة الجامعات، والباحثين الحوزويين، والمدراء التنفيذيين ذوي الخبرة. وتمت عملية تحليل البيانات من خلال الترميز المفتوح، والمحوري، والانتقائي، وبُذلت الجهود لاستخراج المفاهيم المحورية، والمقولات الأساسية، والعلاقات فيما بينها. وتم تعزيز مصداقية البحث من خلال التشبع النظري، ومراجعة البيانات من قبل الخبراء، ومطابقة النتائج مع الوثائق المعتمدة. وتُظهر نتائج البحث أن مأسسة الحوكمة الإسلامية تستلزم تصميم بنية ثلاثية الطبقات وتأزيرية. في الطبقة الأولى، تُطرح «البنية المعرفية للحوكمة الإسلامية» كركيزة نظرية يجب أن تشتمل على المفاهيم التأسيسية، والمبادئ، والأهداف، والقيم، وأنماط اتخاذ القرار في الحوكمة الإسلامية. ويجب أن تكون هذه البنية المعرفية ببنية التخصصات، ومُحدثة، ومبتنية على الربط بين الفقه، والفلسفة السياسية، والعلوم الاجتماعية، والتجارب المحلية للحوكمة، وأن تتجنب التشتت والتعارض المفاهيمي. في الطبقة الثانية، يُعدّ تأسيس تخصص أكاديمي دقيق وبين التخصصات في مجال الحوكمة الإسلامية أمراً ضرورياً؛ تخصص يمكنه تحويل هذه البنية المعرفية إلى برامج تعليمية منسجمة، ويربي طلاباً يمتلكون القدرة على التحليل، ورسم السياسات، والإدارة في إطار القيم الإسلامية. وفي هذا التخصص، لا يكفي التعليم النظري المحض، بل يجب أن تحظى المهارات العملية، ودراسات الحالة، والتدريب العملي على الحوكمة بمكانة خاصة. الطبقة الثالثة، هي تربية الحُكّام، والتي تنظر إلى عملية تحديد، وتمكين، وتوظيف المدراء بمستوى الحوكمة الإسلامية. وتُظهر النتائج أن تربية الحاكم تُعدّ أمراً يتجاوز التعليم الجامعي، وتتطلب مؤسسات تخصصية، ونظام جدارة، وتقييماً مستمراً، وارتباطاً وثيقاً بساحة العمل. وفي المحصلة، يجب القول إنه بدون الاتصال الممنهج لهذه الطبقات الثلاث، لن يصل دليل الحوكمة الإسلامية إلى مرحلة التحقق، وتتطلب مأسسته إرادة مؤسسية، وتخطيطاً طويل الأمد، وإيجاد آليات تنسيقية على المستوى الكلي للحوكمة.

الكلمات المفتاحية: الدليل الشامل للحوكمة الإسلامية، الحوكمة، البنية المعرفية، تخصص الحوكمة الولائية، تربية الحُكّام، الإدارة الإسلامية.

نهادهینه‌سازی راهنمای جامع حکمرانی اسلامی در سه لایه پیکره دانش، تأسیس رشته و تربیت حکمران‌ها

رضا کیانوش^۱، محمداصداق ذوقی^۲، مهدی قاضیان^۳

^۱ کارشناسی ارشد، گروه مهندسی هوافضا، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران (نویسنده مسئول). rezakeyanoosh@gmail.com
^۲ دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران. s.zoqi@ut.ac.ir
^۳ دانشجوی دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
 mhd.qazian@gmail.com

چکیده

در سال‌های اخیر ضرورت کارآمدسازی حکمرانی اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران با یک چالش دانشی و نهادی همراه بوده است؛ زیرا نبود انسجام مفهومی و فقدان یک راهنمای جامع حکمرانی اسلامی منسجم باعث ناکارآمدی، موازی‌کاری و بی‌برنامه‌گی برخی نهادهای حکمرانی شده است. پژوهش حاضر با بیان برخی از رایج‌ترین تجربه‌های داخلی و خارجی مرتبط با حکمرانی و ارکان آن، به لزوم ایجاد راهنمای جامع حکمرانی اسلامی با رویکرد سه لایه‌ای پیکره دانش حکمرانی اسلامی، تأسیس رشته حکمرانی و تربیت حکمران‌ها پرداخته است. تمرکز بر جایگاه پیکره دانش به عنوان زیربنای تأسیس رشته حکمرانی و سپس تربیت حکمران پس از این مرحله، مورد توجه این پژوهش می‌باشد. هدف اصلی تحقیق طراحی یک مدل برای نهادهینه‌سازی حکمرانی اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران است، این تحقیق از نوع کیفی بوده و با رویکرد نظریه‌پردازی زمینه‌ای و استفاده از روش داده‌بنیاد انجام شده است. یافته‌ها نشان داد که در حکمرانی اسلامی علاوه بر ضعف انسجام مفهومی، خلأهای معناداری در آموزش تخصصی و نهادهای تربیتی دیده می‌شود. بر این اساس، راهنمای جامع حکمرانی اسلامی در قالب مدل سه‌لایه پیکره دانش حکمرانی اسلامی، تأسیس رشته حکمرانی و تربیت حکمران‌ها پیشنهاد شد. این پژوهش در راستای ارائه نخستین تلاش نظام‌مند برای صورت‌بندی راهنمای جامع حکمرانی اسلامی و تلفیق مبانی فلسفی و فقهی با استانداردهای نوین مدیریت و ارائه چارچوب روشن برای آموزش ارزیابی صلاحیت و تربیت حکمرانان است.

کلیدواژه‌ها: راهنمای جامع حکمرانی اسلامی، حکمرانی، پیکره دانش، رشته حکمرانی و ولایی، تربیت حکمران،

مدیریت اسلامی.

استناد به این مقاله: کیانوش، رضا؛ ذوقی، محمداصداق؛ قاضیان، مهدی (۱۴۰۵). نهادهینه‌سازی راهنمای جامع حکمرانی اسلامی در سه لایه پیکره دانش، تأسیس رشته و تربیت حکمران‌ها. *مطالعات حکمرانی اسلامی*، ۲(۱)، ص ۲۷۹-۳۰۸.

<https://doi.org/10.22081/JISLAMICGO.2026.73070.1041>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۵؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۸/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۳۰؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۱/۱۰

<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

© ۱۴۰۵ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

۱. مقدمه

در شرایط پیچیده و متحول جهان معاصر، تولید دانش جدید برای اداره جامعه ضرورتی بنیادین یافته است. هرچند برخی چارچوب‌ها، مکاتب و رهیافت‌های رایج مانند حکمرانی، تفکر سیستمی، رویکردهای فرارشته‌ای، و نیز طراحی در معنای رایج آن در مدیریت، ظرفیت‌هایی برای پاسخ به بخشی از مسائل دارند، اما اتکای منفرد به هر یک از این موارد برای پوشش همه ابعاد چالش‌های چندبعدی عصر حاضر کفایت نمی‌کند و معمولاً به ترکیب یا تلفیق چند رهیافت نیاز دارد. این تفاوت‌ها صرفاً در سطح مفاهیم و ابزارها نیست، بلکه در سطح مبانی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و روش‌شناختی نیز میان آنها تمایزهایی گزارش شده است. در سطح اصطلاحات و غایات و معیارهای نهایی حل مسئله نیز تعدد و ناهمسانی تعاریف و دلالت‌ها در متون موجود مشاهده شده و همین امر می‌تواند به پراکندگی در زبان مشترک و دشواری همگرایی میان حوزه‌ها بینجامد. برای تولید دانش جدید اداره جامعه، ابتدا از دانش‌ها و رویکردهای موجود مانند حکمرانی، تفکر سیستمی، طراحی، و فرارشته‌ای، که هر یک ظرفیت‌های منحصر به فردی برای مواجهه با این مشکلات دارند، استفاده می‌شود. با این حال، هیچ یک از این رویکردها به تنهایی نمی‌تواند پاسخگویی تمامی ابعاد این چالش‌ها باشد. این در حالی است که هر کدام از این دانش‌ها علاوه بر تکرر چارچوب‌های مختلف در شکل بکارگیری، مبدأ ایجاد دانش، شدت اثربخشی و کارآمدی و غایت نوع حل مسئله، دارای تفاوت‌هایی از حیث نظام اصطلاحات، مبانی و مبادی تصویری و تصدیقی نیز هستند. بنابراین، در بخش دانش، سعی می‌شود مدلی برای توسعه دانش الگوری اداره جامعه از طریق ترکیب رویکردها و امکان بهره‌گیری از مبانی ایرانی - اسلامی ارائه شود که بتواند در مواجهه با پیچیدگی‌های جهان امروز، راه‌حل‌هایی جامع و عدالت‌محور (خامنه‌ای، ۱۴۰۳) و در مسیر رشد انسان الهی ارائه دهد. از این رو، در این پژوهش تلاش شده تا با تلفیق رویکردهای گوناگون و بهره‌گیری از مبانی ایرانی - اسلامی، مدلی نوین و عدالت‌محور برای تولید دانش حکمرانی اسلامی، در قالب راهنمای جامع حکمرانی اسلامی طراحی شود؛ مدلی که بتواند در مواجهه با پیچیدگی‌های فزاینده اجتماعی، زیست محیطی و تمدنی، راهکارهایی نظام‌مند، واقع‌گرا، و مبتنی بر رشد انسان الهی ارائه دهد. برای دستیابی به این هدف، در کنار مطالعه نظری، از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، تا رسیدن به حد اشباع، با ده تن از خبرگان حوزه‌های سیاست‌گذاری، دانشگاهی و پژوهشی استفاده شده است. این مصاحبه‌ها به منظور کشف مسائل پنهان و ادراکات میدانی از وضعیت حکمرانی و نیاز به تولید راهنمای پیکره دانش در این حوزه صورت گرفت. داده‌های حاصل، با روش داده‌بنیاد در سه سطح کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شده و به طراحی مدلی سه‌لایه شامل: «پیکره دانش حکمرانی اسلامی، رشته حکمرانی ولایی، و نهاد‌های تربیت حکمرانان» انجامیده است. این مدل تلاش دارد تا نه تنها پاسخگویی نیازهای فزاینده جامعه اسلامی باشد، بلکه بتواند مبنای نوسازی ساختارها و فرآیندهای تربیت نخبگان حکمرانی نیز قرار گیرد.

۲. پیشینه پژوهش

باید اذعان نمود که تا به حال چنین پژوهشی در حوزه پیکره دانش حکمرانی اسلامی انجام نشده است. اما در ادامه به بررسی برخی پژوهش‌های مرتبط پرداخته می‌شود.

۱. کاظمی مقدم و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «نقشه معرفتی و عملیاتی تمدن اسلامی»، به تبیین ساختار مفهومی و الزامات عملیاتی برای تحقق تمدن نوین اسلامی پرداخته و تلاش کرده تا با تکیه بر منابع اسلامی، الگویی نظام‌مند برای مراحل تحقق تمدن (از نظام‌سازی تا تمدن‌سازی) ترسیم کند. نوآوری پژوهش در اتصال میان مبانی دینی و ابعاد تمدنی است؛ با تأکید بر الگوی تدریجی حرکت از فکر تا نهاد. با وجود این، تمرکز پژوهش بیشتر بر سطح کلان تمدنی است و کمتر به طراحی مشخص پیکره دانش حکمرانی، سازوکارهای تربیت حکمران یا تدوین رشته تخصصی حکمرانی پرداخته است. در حالی که پژوهش حاضر به صورت مشخص به ایجاد چارچوبی کاربردی برای نهادسازی حکمرانی اسلامی و توسعه دانش میان‌رشته‌ای توجه دارد.

۲. رنگریز (۱۴۰۲)، نیز در پژوهشی با عنوان «طراحی الگوی حکمرانی اسلامی مبتنی بر تعالیم دینی»، با رویکرد کیفی و مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد، تلاش کرده الگویی برای حکمرانی اسلامی براساس تعالیم دینی طراحی کند. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۴ خبره دانشگاهی گردآوری و با رویکرد نظام‌مند تحلیل شده‌اند. الگوی نهایی شامل مؤلفه‌هایی در شش بُعد شرایط علی، مداخله‌گر، بستر، راهبر، پدیده‌محوری و پیامدها است. گرچه این پژوهش نیز بر طراحی مدل بومی حکمرانی اسلامی تمرکز دارد، اما تفاوت آن با پژوهش حاضر در آن است که پژوهش مذکور بیشتر ناظر به شناسایی عناصر محتوایی و علی حکمرانی اسلامی در سطح دولت و جامعه است، در حالی که پژوهش حاضر فراتر رفته و علاوه بر طراحی محتوا، سه رکن «پیکره دانش»، «رشته تخصصی» و «نهادهای تربیت حکمران» را به صورت یکپارچه در قالب یک چارچوب اجرایی و آموزش محور تبیین کرده است.

۳. خزانی (۱۴۰۳)، در پژوهشی با عنوان «پیکره دانش مشارکت عمومی - خصوصی (چهارچوب حکمرانی)»، تمرکز ویژه‌ای بر ساختارهای حکمرانی و استانداردهای حرفه‌ای در پروژه‌های زیرساختی دارد. این پژوهش تلاش نموده با الهام از تجارب بین‌المللی، مفاهیمی همچون تعادل ریسک، توزیع مسئولیت، و نظارت نهادی در پروژه‌های مشارکتی را نظام‌مند سازد. تفاوت اصلی این اثر با پژوهش حاضر آن است که گرچه هر دو در چارچوب پیکره دانش و حکمرانی قرار دارند، اما پژوهش مزبور صرفاً بر حوزه مشارکت اقتصادی و زیرساختی متمرکز بوده و فاقد نگاه کلان به حکمرانی اسلامی، تربیت حکمران، یا تلفیق مبانی فلسفی و فقهی در مدل حکمرانی است که از ویژگی‌های برجسته پژوهش حاضر محسوب می‌شود.

۴. رحیمی و ابراهیمی (۱۴۰۴)، در پژوهشی با عنوان «تبیین فرآیند نظریه‌پردازی در حکمرانی

اسلامی»، با هدف طراحی فرآیندی برای نظریه‌پردازی در حکمرانی اسلامی، چارچوبی سه‌مرحله‌ای شامل «موضوع‌شناسی، نقد و بررسی، و حکم‌شناسی» ارائه می‌دهد. نوآوری پژوهش در تبیین نسبت دانش حکمرانی رایج با آموزه‌های اسلامی و بهره‌گیری از روش‌هایی چون داده‌بنیاد و دلالت‌پژوهی است. تمرکز پژوهش بر سطح نظری و فلسفی حکمرانی و استخراج گزاره‌های اسلامی در قیاس با دانش غربی است. در مقایسه با پژوهش حاضر، بیشتر بر تولید نظریه در سطح گزاره‌های معرفتی تأکید دارد، درحالی‌که پژوهش پیش‌رو افزون بر بُعد نظری، به طراحی پیکره دانش، تدوین رشته میان‌رشته‌ای و ایجاد نهادهای تربیت حکمران می‌پردازد و به‌صورت ساختاریافته ناظر به نهادسازی و نظام‌سازی اجرایی نیز است.

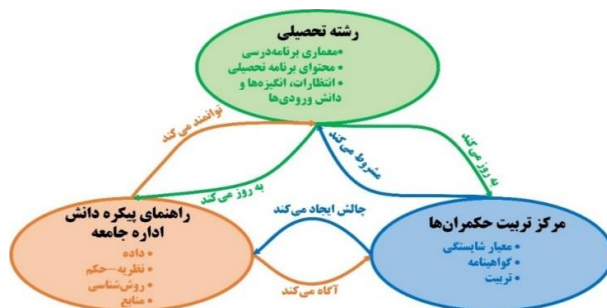
بر این اساس، خلأ اصلی در مسئله پژوهش حاضر در سه سطح قابل صورت‌بندی است. سطح اول فقدان یک پیکره دانش یکپارچه برای حکمرانی اسلامی است؛ به نحوی که مبانی فلسفی و کلامی فقه حکمرانی، ابزارهای عملیاتی صلاحیت‌های حرفه‌ای و برنامه درسی میان‌رشته‌ای را در یک معماری دانشی منسجم و قابل به‌روزرسانی کنار هم بنشانند و زبان مشترک ایجاد کنند. سطح دوم، کمبود مدل‌های اجرایی برای اتصال این پیکره دانش به نهادسازی آموزشی و تربیتی است؛ زیرا بسیاری از پژوهش‌های شاخص محور به مرحله طراحی رشته تخصصی نظام صلاحیت و نهاد تربیت حکمران وارد نشده، یا آن را به صورت توصیه کلی مطرح می‌کنند. سطح سوم، کمبود پژوهش‌های کیفی مبتنی بر داده‌های خبرگانی برای طراحی چارچوب پیکره دانش با مقایسه تطبیقی با پیکره‌های دانش بین‌المللی است، تا هم منطق بومی اسلامی حفظ شده و هم از تجربه استانداردهای حرفه‌ای بهره گرفته شود. نوآوری پژوهش در پاسخ به این خلأها در آن است که به جای توقف در سطح تعریف شاخص‌ها و ارزش‌ها، بر طراحی معماری پیکره دانش و صورت‌بندی مدل نهادینه‌سازی تمرکز داشته و با بهره‌گیری از داده‌های خبرگانی و درس‌آموخته‌های پیکره‌های دانش بین‌المللی، امکان‌گذار از ادبیات مفهومی به سازوکارهای تربیت صلاحیت حرفه‌ای را فراهم می‌سازد.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. مفهوم راهنمای جامع حکمرانی اسلامی

راهنمای جامع حکمرانی اسلامی شامل راهنمای پیکره دانش اداره جامعه، مراکز تربیت حکمران و رشته تخصصی حکمرانی است. راهنمای پیکره دانش اداره جامعه یک منبع زنده و معتبر است که دانش مورد نیاز برای فهم و تبیین سبک اداره جامعه و دولت را ارائه می‌دهد. این راهنما شامل تعریف، مبانی، نظریه‌ها، احکام فقهی، معناها، رفتارها، فرآیندها، ساختارها، منابع مرجع و خلاصه‌ای از مباحث کلیدی بهترین سبک‌های اداره جامعه است. هدف این راهنما کمک به کاربران مختلف در یادگیری، تدریس، پژوهش و اجرای الگوی اداره است. این مدل معرف دانش ساختاریافته‌ای است که دانش‌پژوهان رشته

حکمرانی ولایی و حکمران‌ها از آن برای هدایت مجموعه تحت اداره خود استفاده خواهند کرد. همچنین هر کدام از افرادی که تمایل به ارائه خدمت در دولت اسلامی را داشته باشند، می‌بایست این دانش تجمیع شده در حوزه حکمرانی را به خوبی فراگرفته باشند، تا به عنوان یک حکمران حرفه‌ای در نظر گرفته شده و بتوانند گواهی‌های مربوطه را دریافت کنند. از این الگو همچنین برای طراحی و توسعه برنامه‌های درسی و تهیه استانداردهای اداره جوامع استفاده خواهد گردید. این راهنما براساس صدها مقاله علمی و تجربی تهیه شده و به عنوان یک پایگاه دانش برای توسعه فهم مشترک از الگوی اداره مورد استفاده قرار می‌گیرد. این راهنما در قالب یک سند به صورت آزاد از طریق یک سایت تحت وب در دسترس عموم است. در نمودار (۱) مدل سه‌گانه رشته، راهنمای پیکره دانش و مراکز تربیت حکمران نشان داده شده است. پیشرفت تاریخی در جهت ایجاد و توسعه چنین مدلی در ایران با کندی همراه بوده است، و در مقیاس جهانی نیز در زمینه حکمرانی چنین مدلی براساس مطالعاتی که انجام شده، صورت نگرفته است (Hovorka & Corbett, 2012, p. 37). لذا، پژوهش حاضر بر این باور است که پروژه ایجاد راهنمای جامع الگوی دستیابی به دانش حکمرانی ولایی امکان‌پذیر است و فرارشته‌ای بودن حکمرانی ولایی می‌تواند به عنوان رویکردی ارزشمند برای مواجهه با چالش‌های عصر حاضر مورد استفاده قرار گیرد. با این حال، این کار بزرگ بوده و نیروی انسانی محدودی در اختیار است؛ از این‌رو ضروری است که با ارائه استدلال‌ها و مدل‌ها، به برخی تردیدهای گسترده درباره امکان‌پذیری و ظرفیت این پروژه پاسخ داده شود.

تصویر ۱- مدل سه‌گانه راهنمای جامع حکمرانی اسلامی شامل رشته، راهنمای پیکره دانش و مراکز تربیت حکمران

۳-۲. تفاوت حکمرانی، حکمرانی ولایی و حکمرانی اسلامی

حکمرانی در ادبیات مدیریت و سیاست‌گذاری به معنای شیوه هدایت و اداره امور عمومی است که در آن تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری تنها در اختیار دولت نیست، بلکه شبکه‌ای از کنشگران و نهادها مانند دولت، جامعه مدنی، بخش خصوصی، رسانه‌ها، نهادهای حرفه‌ای و سازوکارهای قانونی و نظارتی، در تولید سیاست اجرا و ارزیابی نقش دارند. حکمرانی معمولاً بر قواعد و فرایندها و سازوکارهای هماهنگی

و پاسخگویی تأکید می‌کند و معیارهایی مانند کارآمدی، شفافیت، مشارکت، قانونمندی پاسخگویی و عدالت را به عنوان مولفه‌های کلیدی مطرح می‌سازد. از این منظر حکمرانی بیش از آنکه به شکل ساختار رسمی دولت محدود باشد، به منطق اداره و تنظیم روابط میان نهادها و کنشگران و به کیفیت فرایندهای تصمیم‌گیری و اجرا نظر دارد. در نتیجه حکمرانی یک مفهوم تحلیلی است که می‌تواند هم در نظام‌های سکولار و هم در نظام‌های دینی به کار رود و بسته به مبانی ارزشی و غایات هر نظام، شکل متفاوتی پیدا کند (فرزندی و شعیب، ۱۴۰۳، ص ۸). حکمرانی ولایی به الگویی از حکمرانی گفته می‌شود که در آن ولایت به عنوان مبنای مشروعیت و محور هدایت کلان نظام سیاسی نقش بنیادین دارد و نسبت میان رهبری دینی و ساختارهای اداره عمومی به گونه‌ای تعریف می‌شود که سیاست‌های کلان و جهت‌گیری‌های راهبردی در چارچوب ولایت سامان می‌یابد. در این الگو عنصر ولایت فقط یک عنوان تشریفاتی نیست، بلکه نقش تنظیم‌گر و هدایت‌گر در تعیین غایات کلان مراقبت از انحراف معیارهای دینی در سیاستگذاری و صیانت از هویت اسلامی نظام را برعهده دارد (کشوری، ۱۳۹۳، ص ۳). حکمرانی ولایی در عمل علاوه بر سازوکارهای عمومی حکمرانی مانند قانونگذاری، اجرا و قضا، بر نقش نهادهای دینی و سازوکارهای هدایت معنوی و نظارت هنجاری تأکید داشته و تلاش می‌کند تصمیمات کلان با مبانی دینی و مصالح عمومی سازگار بماند (Ghobakhloo & et al., 2022, p.716). در نتیجه محوریت ولایت به عنوان کانون مشروعیت و جهت‌دهی، مهم‌ترین مشخصه‌ای است که این الگورا از الگوهای صرفاً لیبرال یا تکنوکرات متمایز می‌سازد. حکمرانی اسلامی مفهومی عام‌تر از حکمرانی ولایی است و به هر چارچوبی گفته می‌شود که اداره جامعه را بر پایه جهان‌بینی اسلامی و ارزش‌های شریعت و اخلاق اسلامی سازمان می‌دهد. این مفهوم می‌تواند طیفی از مدل‌ها را دربربگیرد؛ زیرا اسلام تنها در سطح ارزش‌ها و احکام فردی سخن نمی‌گوید، بلکه درباره عدالت اجتماعی، حق‌الناس، مسئولیت حاکمان، شورا، امر به معروف و نهی از منکر، قضاوت و بیت‌المال نیز اصول و قواعدی دارد. در حکمرانی اسلامی غایت اداره جامعه صرفاً کارآمدی یا توسعه مادی نیست، بلکه تحقق عدالت، کرامت انسانی، رشد معنوی و تأمین مصالح عمومی در چارچوب احکام و مقاصد شریعت نیز مورد هدف قرار می‌گیرد (Taguchi & et al., 2013, p. 9). از این‌رو حکمرانی اسلامی به مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی و نیز به فقه حکمرانی و به ابزارهای مدیریتی و نهادی نیاز دارد، تا بتواند ارزش‌ها را به سیاست و سازوکارهای اجرایی قابل سنجش تبدیل کند. تفاوت میان این سه مفهوم در سه سطح قابل توضیح است. سطح اول دامنه و کاربرد است؛ زیرا حکمرانی یک مفهوم عام و توصیفی بوده و می‌تواند در هر نظامی استفاده شود، اما حکمرانی اسلامی یک مفهوم هنجاری است که مبنا و غایت آن اسلامی بوده و حکمرانی ولایی یک صورت‌بندی خاص درون حکمرانی اسلامی است که در آن ولایت به عنوان محور مشروعیت و هدایت کلان، برجسته می‌شود (شفقت رودسری و تبرزد، ۱۴۰۰، ص ۸). سطح دوم، مبانی

هیچ منبع معتبری وجود ندارد که بیکره دانش اداره جامعه را از نظر تا عمل، از جمله الگوواره‌ها، نظریه‌ها، مبانی ارزشی، روش‌ها، فرآیندها، شیوه‌ها و ابزارهای آن، تعریف و سازماندهی کرده باشد. به عنوان مثال، این فاصله به حدی گسترده است که حتی در بکارگیری کلمه حکمرانی یا استفاده از حکمرانی، به علاوه قید اسلامی، ولایی، علوی و... توافقی وجود ندارد. این خلاء دانش منجر به ناسازگاری و سردرگمی غیرضروری در درک نقش اداره جامعه در مسیر تحقق دولت‌سازی و جامعه‌سازی و ابهام در تعریف فرآیندها و ساختارهای آن‌ها می‌شود. استناداردها و کتابچه‌های راهنما در فرآیندهای اداره جامعه وجود دارد (بیور^۱، ۲۰۰۶؛ میلمن^۲، ۲۰۰۸)، اما آنچه کمبود آن احساس می‌شود، یک نسخه درمانی یکپارچه از نظر تا عمل است. همچنین در استناداردهای پذیرش، محتوا و نتایج برنامه‌های تحصیلات تکمیلی حکمرانی نیز تفاوت و تنوع زیادی وجود دارد. در نتیجه، دولت‌مدان و سازمان‌های غیردولتی مشکل دارند که بدانند از فارغ‌التحصیلان این تخصص‌ها چه انتظاری باید داشته باشند. بنابراین، جمهوری اسلامی ایران نمی‌تواند به کلیدواژه «الگوی اداره» بی‌توجه باشد و باید آن را به عنوان گام اساسی در سفر به آینده در نظر داشته باشد. این راهنمای جامع تولید دانش حکومتداری تلاش می‌کند تا فاصله بین مخاطبان مختلف این سبک از اداره کشور را پر کند. کتاب راهنمای بیکره دانش همچنین می‌تواند توسط افراد برای توسعه مهارت‌های خود و برای توسعه حرفه‌ای مورد استفاده قرار گیرد. به عنوان مثال در رشته مهندسی نرم‌افزار یک بیکره دانش مورد توافق و برنامه‌های درسی یکسان موجود نبود (فابریکی و مک کری^۳، ۲۰۰۵). لذا، یک پروژه سه‌ساله با بودجه دفتر وزارت دفاع ایالات متحده، یک برنامه درسی تحصیلات تکمیلی بیکره دانش مهندسی نرم‌افزار^۴ برای مهندسی نرم‌افزار ایجاد کرد (پیستر و ترنر^۵، ۲۰۰۸). این پروژه شامل ۴۲ نویسنده و ۱۱۵ بازیکن بود. برنامه درسی در کمتر از سه سال توسعه یافت؛ همراه با سه دوره برای اظهارنظر و بازبینی، و دوره نهایی در سپتامبر ۲۰۰۹ منتشر شد. انجمن‌های حرفه‌ای مربوطه نیز^۶ این تلاش را تأیید کردند و ACM و IEEE Computer Society توافق کردند که برنامه درسی مرجع را در طول زمان حفظ و به‌روزرسانی کنند. با الهام از این مدل و با شناخت نیاز، دفتر وزارت دفاع ایالات متحده یک پروژه سه‌ساله دیگر را برای تعریف بیکره دانش مهندسی سیستم‌ها^۷ و تعریف یک برنامه درسی مرجع تحصیلات تکمیلی در مهندسی سیستم‌ها تأمین مالی کرد. مک گورگر^۸ که در حوزه

1. Mark Bevir
2. Louis Meuleman
3. Fabrycky & McCrae
4. Software Engineering Body of Knowledge (SWEBOK)
5. Pyster & Turner
6. ACM, IEEE Computer Society, INCOSE
7. Systems Engineering Body of Knowledge (SEBOK)
8. McGregor

اقتصاد تحقیق می‌کند، معتقد است که انجمن آمریکایی علوم خانوادگی و مصرف‌کننده،^۱ تنها انجمن حرفه‌ای اقتصاد خانگی است که سند پیکره دانش AAFCS^۲ را تهیه کرده است. او پیشنهاد می‌کند که این ایده می‌تواند الهام‌بخش انجمن‌های دیگر برای ایجاد پیکره دانش بوده و نقش مهمی در تضمین فلسفه و بنیان فکری اقتصاد خانگی در قرن بیست و یکم داشته باشد (مک گرگور، ۲۰۱۴).

در حرفه مدیریت پروژه، موسسه مدیریت پروژه^۳ در سال ۱۹۶۹ در ایالت پنسیلوانیا با همکاری پنج داوطلب در زمینه مدیریت پروژه، با هدف «پیشبرد عمل، علم و حرفه مدیریت پروژه» به طور رسمی تأسیس شد. پس از تأسیس، PMI اولین نسخه راهنمای PMBOK®^۴ در سال ۱۹۹۶ توسط PMI منتشر شد. PMI نیاز به تهیه یک سند رسمی و راهنما برای پیشبرد توسعه حرفه مدیریت پروژه را مشاهده، و در سال ۱۹۸۱ پروژه‌ای را برای توسعه روش‌ها و مفاهیم لازم برای پشتیبانی از توسعه مدیریت پروژه به عنوان یک حرفه آغاز کرد. در سال ۱۹۸۳، گزارش ویژه‌ای با عنوان «گزارش نهایی کمیته اخلاق، استانداردها و اعتباربخشی» منتشر شد و راهنمایی برای گواهی‌نامه حرفه‌ای مدیریت پروژه نیز ایجاد گردید (اولین گواهی‌نامه PMP در سال ۱۹۸۴ اعطاء شد). گزارش ویژه در سال‌های بعد توسعه و گسترش بیشتری یافت و در سال ۱۹۸۷ «پیکره دانش مدیریت پروژه» به عنوان یک سند مستقل منتشر شد. این تلاش برای مستندسازی و استانداردسازی اطلاعات و شیوه‌های پذیرفته شده مدیریت پروژه بود. سرانجام پس از مشاوره و بازبینی گسترده، راهنمای PMBOK® (راهنمای پیکره دانش مدیریت پروژه) در سال ۱۹۹۶ برای جایگزینی اسناد قبلی منتشر شد. این سند به عنوان نسخه اول راهنمای PMBOK® شناخته می‌شود (چانگ، ۲۰۱۷). در حوزه امنیت سایبری موسسه ISC2 سندی با عنوان ISC2 CBK که مجموعه‌ای از موضوعات مرتبط با حرفه‌ای‌های امنیت سایبری در سراسر جهان است را منتشر کرده است. این مجموعه یک چارچوب مشترک از اصطلاحات و اصول امنیت اطلاعات ایجاد می‌کند که به متخصصان امنیت سایبری و فناوری اطلاعات و ارتباطات در سراسر جهان امکان می‌دهد تا با درک، طبقه‌بندی و اصطلاحات مشترک، به بحث و حل مسائل مربوط به این حرفه بپردازند. موسسه ISC2 به منظور جمع‌آوری استانداردهای و نگهداری ISC2 CBK برای حرفه‌ای‌های امنیت در سراسر جهان تأسیس شده است. حوزه‌های مختلف از گواهی‌نامه‌های ISC2 از موضوعات مختلف درون ISC2 CBK استخراج شده‌اند که برای ارزیابی سطح تسلط یک داوطلب بر جنبه‌های مهم امنیت اطلاعات استفاده می‌شوند. کمیته ISC2 CBK به‌روزرسانی ISC2 CBK را انجام می‌دهد تا موضوعات جدید و مرتبطی که برای این حرفه

1. AAFCS

2. American Association of Family and Consumer Sciences Body of Knowledge (AAFCS BOK)

3. PMI

4. Project Management Body of Knowledge (PMBOK)

5. Edward Chung

لازم هستند را منعکس کند (بکر و مونتگومری^۱، ۱۹۹۵). مورد دیگر موسسه IIBA® می‌باشد که خود را متعهد به ایجاد و حفظ بالاترین استانداردها، مقررات و بهترین شیوه‌ها برای انجام تحلیل کسب‌وکار و صدور گواهینامه‌های تحلیل کسب‌وکار می‌داند. این موسسه استانداردهای جهانی کسب‌وکار را از طریق «پیکره دانش تحلیل کسب‌وکار»^۲ مدل شایستگی تحلیل کسب‌وکار، و گواهینامه‌های اصلی دنبال می‌کند.

در زمینه مدیریت، نوآوری و توسعه محصولات سخت، انجمن PDMA (انجمن مدیریت و توسعه محصول) از طریق سکوی kHUB با نام «پیکره دانش توسعه محصولات جدید»^۳ به ایجاد و تبادل دانش و بهترین روش‌ها در زمینه مدیریت محصول، توسعه و نوآوری می‌پردازد. این پلتفرم بستری برای توسعه حرفه‌ای فردی و نوآوری سازمانی فراهم می‌کند که منجر به ایجاد مزیت رقابتی می‌شود. مشارکت در تولید محتوا برای kHUB PDMA دسترسی به جامعه جهانی رهبران فکری و تصمیم‌گیرندگان را فراهم می‌کند که مهارت‌ها و تخصص آن‌ها، شرکت‌های پیشرو و معتبر در زمینه نوآوری را قدرتمند می‌سازد. با مشارکت در این پلتفرم، می‌توان آگاهی‌بخشی را افزایش داده و جایگاه خود را به عنوان یک ارائه‌دهنده پیشرو در دانش و تخصص مرتبط با نوآوری تقویت کرد. PDMA با ترکیب منحصر به فرد متخصصان، ارائه‌دهندگان خدمات و دانشگاهیان، دسترسی به دانشی قوی، اثبات‌شده و کاربردی را فراهم می‌کند. مشارکت در kHUB مخاطب را در مقابل گروهی تأثیرگذار از متخصصان برتر در مدیریت محصول، توسعه و نوآوری قرار می‌دهد. در کشور ایران نیز مراکز متعددی به توسعه دانش حکمرانی پرداخته‌اند، ولی براساس مدل سه‌گانه ارائه شده، تمامی آن‌ها فاقد هرگونه راهنمای پیکره دانش بوده و نتوانسته‌اند به خوبی از ظرفیت‌های انسانی در ایران و جهان اسلام استفاده کنند. اندیشکده حکمرانی دانشگاه شریف به عنوان یکی از پیشگامان دانشگاهی، براساس مدل سه‌گانه مذکور، فاقد هرگونه راهنمای پیکره دانش بوده و بیشترین تمرکز خود را بر روی هشت حوزه کاربردی حکمرانی متمرکز کرده است. اما در حوزه تولید دانش هیچ‌گونه توجهی به مبانی توسعه این علم نکرده و از انسجام و یکپارچگی در مطالب ارائه شده برخوردار نمی‌باشد. همچنین این مجموعه در راستای تربیت نیروی انسانی ماهر، از طریق ایجاد رشته حکمرانی اقدامی نکرده است. در ایران نیز یکی از مراکز مهم دانشگاهی فعال در این حوزه، مدرسه حکمرانی شهید بهشتی است. این مرکز به صورت تخصصی در حوزه حکمرانی فعال است. از کارهای خوب صورت گرفته در آن مجموعه، نامگذاری سبک حکمرانی با نام «حکمرانی متعالی» است. از دیگر ویژگی‌های مثبت این مجموعه، ایجاد رشته حکمرانی و تربیت حکمران‌ها در بخش‌های دولتی است. از نکات منفی

1. Becker & Montgomery

2. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (BABOK® Guide)

3. New Product Development (NPD) Body of Knowledge (NPDBOK)

این مجموعه می‌توان به نداشتن هرگونه الگوی تولید دانش اشاره کرد. از دیگر مراکز تخصصی حوزه حکمرانی، دانشکده حکمرانی دانشگاه تهران است. این مجموعه از حیث سابقه تولید دانش، خطی‌مشی‌گذاری و سیاست‌گذاری، در جایگاه برتری نسبت به دیگر مجموعه‌های حکمرانی در ایران قرار گرفته است. این مجموعه نیز همانند مدرسه حکمرانی شهید بهشتی، به تربیت نیروی انسانی از طریق ایجاد رشته و تربیت حکمران در بخش‌های مختلف دولتی و غیردولتی پرداخته است. اما این مجموعه نیز فاقد هرگونه راهنمای پیکره دانش بوده و در حوزه دانش توجه بسیار کمتری نسبت به مبانی حکمرانی کرده است. در بخش حوزوی نیز یکی از مراکز بسیار قدیمی که تلاش‌های زیادی از جهات مختلف در زمینه تولید دانش اداره جامعه نموده است، فرهنگستان علوم اسلامی قم است. این مرکز با برجسته کردن ادبیات ولایت و سرپرستی اداره جامعه، نقش مهمی در برجسته‌سازی مفاهیم دینی حوزه حکمرانی داشته است. این مرکز دینی با تمام تلاش‌هایی که انجام داده، اما از حیث تربیت نیروی انسانی ماهر و تحویل دانش‌آموختگان حوزوی در این حوزه و همچنین ارائه یک پیکره دانش منسجم موفق نبوده است.

از دیگر مراکز دینی باسابقه در حوزه حکمرانی، «موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام» است. این مجموعه در حوزه تولید دانش حکمرانی به لطف حضور دانشمند برجسته‌ای همچون عبدالحمید واسطی کارهای بسیار خوبی انجام داده است. با این حال در زمینه تولید راهنمای پیکره دانش حکمرانی موفق نبوده است. همچنین این مجموعه در زمینه تربیت نیروی انسانی و ایجاد رشته حکمرانی کار خاصی انجام نداده است. یکی دیگر از مراکز اسلامی که به صورت منسجم در حوزه حکمرانی در حال فعالیت است، «پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی» است. این مرکز با تأسیس یک هسته اولیه در حوزه حکمرانی، به دنبال تحقق بکارگیری مفاهیم قرآنی در حوزه حکمرانی است. البته با توجه به اینکه این مرکز هنوز دوران طفولیت خود را سپری می‌کند، براساس مدل سه‌گانه، هنوز هیچ یک از اجزاء مدل را تحقق بخشیده است. از دیگر مراکز دینی، «مدرسه فقهی هدایت» است. این مرکز بیشترین توجه خود را در حل مسائل، مبتنی بر دانش‌های اسلامی گذاشته است. در این مجموعه نیز اقداماتی برای تولید راهنمای پیکره دانش انجام نشده است. لازم به ذکر است که این مجموعه براساس ادعایی که دارد، سیاست‌ها و راهکارهای خود را در جوامع آماری کوچکی پیاده‌سازی نموده است (کشوری، ۱۳۹۳، ص ۲). یکی دیگر از مراکز مهم حوزوی که در حوزه حکمرانی فعال است، «مدرسه فقهی عالی آل محمد(ع)» می‌باشد. این مدرسه بیشترین توجه خود را به فقه حکمرانی معطوف کرده و به دنبال ایجاد دانش منسجم و یکپارچه و نهایتاً تولید پیکره دانش در این زمینه نیست. این مجموعه دینی نیز کار خاصی در تربیت نیروی انسانی ماهر به منظور حل مسائل مجموعه‌های دولتی و غیردولتی انجام نداده است. بعد از معرفی اجمالی مجموعه‌های تحقیقاتی ایرانی فعال در حوزه حکمرانی از طریق مدل سه‌گانه پیکره

دانش، رشته و مراکز تربیت نیروی انسانی ماهر در رشته حکمرانی، خلاصه فعالیت‌های صورت گرفته در جدول (۱) آمده است.

جدول ۱- معرفی اجمالی مجموعه‌های تحقیقاتی ایرانی فعال در حوزه حکمرانی از طریق مدل سه گانه

ردیف	نام مرکز	راهنما/ الگوی پیکره دانش اداره جامعه	مراکز تربیت حکمران	رشته
۱	انديشکده حکمرانی دانشگاه شریف	ندارد	ندارد	ندارد
۲	مدرسه حکمرانی شهید بهشتی	ندارد	دارد	دارد
۳	دانشکده حکمرانی دانشگاه تهران	ندارد	دارد	دارد
۴	فرهنگستان علوم اسلامی	ندارد	ندارد	ندارد
۵	موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام	ندارد	ندارد	ندارد
۶	مدرسه فقهی آل محمد	ندارد	ندارد	ندارد
۷	پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی	ندارد	ندارد	ندارد
۸	مدرسه هدایت	ندارد	ندارد	ندارد

در این پژوهش با توجه به اینکه موضوع تحقیق حاضر نحوه اداره جامعه و دولت است، لذا، به دنبال ایجاد یک پیکره دانش از سبک‌های اداره دولت و جامعه براساس وضع موجود و سپس ایجاد یک پیکره دانش جدید مبتنی بر دانش‌های اسلامی از نظر تا عمل، شامل اداره جامعه به‌مثابه موضوع، و تغییر و اداره جامعه به‌مثابه عامل تغییر است. برای ایجاد چنین پیکره دانشی گسترده و فراگیر که امکان یکپارچه‌سازی سبک‌های اداره جامعه و دولت را که در حوزه‌ها، رشته‌ها و زمینه‌های مختلف کاربرد داشته باشد، فراهم کند، نیاز بود جستجوی وسیعی در استفاده‌ها و مثال‌های یکپارچه‌سازی در طراحی، سیستم‌ها، حکمرانی (عالی و همکاران، ۱۴۰۳، ص ۶۱-۸۶)، فرارشته‌ای، پایداری (Ghobakhloo & et al., 2022, p. 716)، توسعه، جامعه‌شناسی، مدیریت، روان‌شناسی، اقتصاد، فیزیک، شیمی، مهندسی و... انجام شود.

۴. روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، کیفی و اکتشافی است. هدف آن طراحی الگویی نظام‌مند برای حکمرانی اسلامی با تمرکز بر «پیکره دانش»، «رشته تخصصی» و «نهاد تربیت حکمران» است. برای جمع‌آوری داده‌های کیفی از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۰ نفر از متخصصان حوزه حکمرانی استفاده شده است. این افراد شامل مسئولان دولتی، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و پژوهشگران فعال در حوزه حکمرانی اسلامی بودند که به‌صورت هدفمند و بر مبنای ملاک‌های تخصص، تجربه و سابقه نظری انتخاب شدند. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود. سوالات مصاحبه به گونه‌ای طراحی شدند که در عین داشتن چارچوب مفهومی اولیه، امکان بسط و تعمق توسط

پاسخ‌دهندگان را نیز فراهم آوردند. داده‌های گردآوری شده با استفاده از روش تحلیل داده‌بنیاد^۱ در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند. نتایج تحلیل در قالب جداول مقولات فرعی و اصلی طبقه‌بندی شد. برای افزایش اعتبار پژوهش، از راهبردهایی چون بررسی مجدد کدها توسط پژوهشگران همکار، ارائه یافته‌ها به برخی از مصاحبه‌شوندگان برای تأیید نهایی، و استفاده از منابع و پیشینه‌های متعدد استفاده شد.

۵. سوالات پژوهش

راهنمای جامع حکمرانی اسلامی چیست؟

◆ سوالات مصاحبه نیمه‌ساختاریافته

- ۱) راهنما/الگوی جامع حکمرانی اسلامی شامل چه مواردی است؟
- ۲) هدف اصلی راهنما/الگوی پیکره دانش اداره جامعه چیست؟
- ۳) چه مباحث کلیدی در راهنمای پیکره دانش اداره جامعه وجود دارد؟
- ۴) چگونه دانش پیکره برای هدایت مجموعه‌های تحت اداره استفاده می‌شود؟
- ۵) چه کسانی باید دانش تجمیع شده در حوزه حکمرانی را فراگیرند؟
- ۶) چگونه مراکز تربیت حکمران به تربیت حکمرانان حرفه‌ای در دولت اسلامی کمک می‌کنند؟
- ۷) هدف از فراگیری دانش حکمرانی چیست؟
- ۸) چگونه از راهنمای پیکره دانش حکمرانی اسلامی برای طراحی و توسعه برنامه‌های درسی استفاده می‌شود؟
- ۹) راهنمای پیکره دانش حکمرانی اسلامی براساس چه منابعی تهیه می‌شود؟
- ۱۰) راهنمای پیکره دانش اداره جامعه چگونه به توسعه فهم مشترک از الگوی اداره کمک می‌کند؟

۱۱) راهنمای جامع حکمرانی اسلامی در چه قالب‌هایی در دسترس عموم قرار می‌گیرد؟

۶. یافته‌های تحقیق

در ادامه مصاحبه‌های انجام شده تحلیل و مقولات مرتبط در سه مرحله در جداولی آمده است.

۶-۱. مبانی راهنمای جامع حکمرانی اسلامی

در تبیین این مسئله، ابتدا به تحلیل مصاحبه‌های انجام شده خواهیم پرداخت.

جدول ۲- کدها و مقولات مبانی راهنمای جامع حکمرانی اسلامی

کدهای مصاحبه	مقوله فرعی	مقوله اصلی	ردیف
A1: فلسفه اسلامی باید بتواند پاسخ مسائل حکمرانی را بدهد.	فلسفه و کلام اسلامی	مبانی نظری حکمرانی	۱
A2: کلام سیاسی ما هنوز نتوانسته یک نظام درست کند.			
A3: حکمرانی اگر پشتوانه فلسفی - اسلامی نداشته باشد، سکولار می‌شود.			
A4: امام خامنه‌ای همیشه تأکید دارند که فلسفه باید یک امتداد اجتماعی داشته باشد.			
A5: فلسفه یونانی پاسخگوی نیازهای حکمرانی اسلامی نیست.			
A6: بیشتر فقه موجود، فردی بوده و کمتر به مسائل کلان توجه دارد.			
A7: فقه باید بتواند مسائل بزرگی مثل محیط زیست را حل کند.			
A8: فقهی که اقتصاد بلد نباشد، چطور می‌تواند اقتصاد اسلامی را طراحی کند؟			
A9: برای اینکه فقه بتواند نظام‌سازی کند، اجتهاد جدید لازم است.			
A10: ما فقه حکومتی داریم، ولی فقه نظام‌ساز هنوز شکل نگرفته است.			
A11: نظریه‌های ما هنوز در کتاب‌ها گیر کرده و وارد عمل نشده است.	الگوهای عملیاتی	ساختار اجرایی	۲
A12: هر استان یک مدل حکمرانی جدا دارد، درحالی‌که باید یک الگوی واحد داشته باشیم.			
A13: مدل‌های حکمرانی غربی با فرهنگ ما تناسب ندارد.			
A14: برای اینکه یک الگوی عملیاتی جواب بدهد، باید بومی باشد.			
A15: بدون مدل اجرایی، همه چیز فقط حرف‌های شعاری می‌شود.			
A16: کسی که قرار است حکمرانی کند، باید هم مدیر و هم فقیه باشد.	استانداردهای شایستگی		
A17: شایستگی اخلاقی از مدرک تحصیلی مهم‌تر است.			
A18: ما هنوز یک معیار مشخص برای سنجش حکمرانان نداریم.			
A19: استاندارد PMBOK باید با اصول اسلامی هماهنگ باشد.			
A20: کسی که حکمران می‌شود، باید حداقل پنج سال سابقه اجرایی داشته باشد.	برنامه‌های درسی	نظام تربیتی	۳
A21: ما هنوز یک درس مشخص به اسم حکمرانی اسلامی نداریم.			
A22: تربیت حکمران نیاز به سرفصل‌های جدید و کامل‌تر دارد.			
A23: در حوزه‌های علمیه، مدیریت به صورت جدی آموزش داده نمی‌شود.			
A24: رشته‌های فعلی خیلی پراکنده هستند و باید منسجم‌تر شوند.			
A25: ترکیب حوزه و دانشگاه برای تربیت حکمران‌ها ضروری است.			
A26: حوزه‌های علمیه نیاز به بازسازی جدی دارند.			
A27: دانشگاه‌ها اصلاً برای تربیت حکمران طراحی نشده‌اند.			
A28: ما یک نهاد تخصصی برای پرورش حکمران‌ها نداریم.			
A29: تربیت حکمران باید از سنین پایین شروع شود.			
A30: سیستم‌گزینش استعدادها مشکل دارد و باید اصلاح شود.			

مقولات فرعی

۱. مبانی نظری حکمرانی: فلسفه اسلامی باید به سوالات اساسی حکمرانی پاسخ دهد و از تقلیل‌گرایی سکولار جلوگیری کند. این مقوله بر ضرورت امتداد اجتماعی فلسفه تأکید دارد.

♦ مصاحبه

- فلسفه ما هنوز نتوانسته برای مسائل امروز جامعه نسخه بپیچد.
- حکمرانی بدون پشتوانه فلسفی اسلامی، به سکولاریسم می‌رسد.
فقه نظام‌ساز: فقه موجود عمدتاً فردی است و باید به سمت نظام‌سازی در حوزه‌هایی مانند اقتصاد و زیرساخت‌ها حرکت کند.

♦ مصاحبه

- یک فقیه اگر اقتصاد نفهمد، چگونه می‌تواند اقتصاد اسلامی را اداره کند؟
- فقه حکومتی داریم، اما فقه نظام‌ساز هنوز شکل نگرفته است.
۲. **ساختار اجرایی:** مدل‌های حکمرانی باید بومی و کاربردی باشند تا از شعارزدگی جلوگیری شود.

♦ مصاحبه

- همه از الگوی حکمرانی حرف می‌زنند، اما هیچ‌کس نمی‌گوید چگونه اجرا کنیم.
- مدل‌های غربی با فرهنگ ما سازگار نیستند.
حکمرانان باید ترکیبی از تخصص فقهی، مدیریتی و اخلاقی داشته باشند.

♦ مصاحبه

- حکمران ما یا فقط فقه بلد است یا فقط مدیریت، ترکیب این دو نادر است.
- شایستگی اخلاقی از مدرک تحصیلی مهم‌تر است.
۳. **نظام تربیتی:** نیاز به طراحی رشته‌های میان‌رشته‌ای با محوریت حکمرانی اسلامی وجود دارد.

♦ مصاحبه

- در دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه هنوز واژه حکمرانی اسلامی را قبول نکرده‌اند.
- تربیت حکمران نیاز به سرفصل‌های جدید دارد.
نهاد‌های تخصصی باید برای پرورش حکمرانان از سنین پایین برنامه‌ریزی کنند.

♦ مصاحبه

- سیستم‌گزینش استعدادها مشکل دارد.
- تربیت حکمران باید عملی باشد، نه فقط تئوری.

مقوله اصلی: مقوله اصلی این جدول بر طراحی یک چارچوب یکپارچه حکمرانی اسلامی تأکید دارد که سه لایه کلیدی را پوشش می‌دهد:

۱. مبانی نظری (فلسفه و فقه نظام‌ساز): این بخش به دنبال ایجاد پشتوانه‌های عقلی و دینی برای حکمرانی است، به گونه‌ای که فلسفه اسلامی بتواند به مسائل اجتماعی پاسخ دهد و فقه از سطح فردی به نظام‌سازی ارتقاء یابد. این مقوله بر ضرورت استوارسازی حکمرانی اسلامی بر پایه‌های فلسفی و فقهی استوار تأکید دارد. فلسفه اسلامی باید بتواند به مسائل حکمرانی پاسخ دهد و از تقلیل‌گرایی سکولار جلوگیری کند. فقه نظام‌ساز، به عنوان یکی از ارکان این مبانی، باید از فقه فردی فراتر رفته و به مسائل کلان جامعه، مانند حکمرانی، اقتصاد و محیط زیست، بپردازد. الگوهای عملیاتی حکمرانی باید بومی و کاربردی باشند تا از شعارزدگی جلوگیری شود و استانداردهای شایستگی حکمرانان باید ترکیبی از تخصص فقهی، مدیریتی و اخلاقی را دربرگیرد. نظام تربیتی نیز باید با طراحی رشته‌های میان‌رشته‌ای و ایجاد سازوکارهای مناسب، به پرورش حکمرانانی کارآمد و متخصص در این حوزه بپردازد. این مبانی نظری، چارچوبی منسجم و جامع برای اداره جامعه ارائه می‌دهند که بر ارزش‌های دینی و نیازهای روز جامعه استوار است.

۲. ساختار اجرایی (الگوهای عملیاتی و شایستگی‌ها): تمرکز بر تبدیل نظریه‌ها به مدل‌های بومی و کاربردی است، که با فرهنگ اسلامی سازگار باشند؛ همراه با تعریف استانداردهای شایستگی برای حکمرانان. این مقوله بر ضرورت ایجاد ساختاری منسجم و کارآمد برای اجرای الگوهای حکمرانی اسلامی تأکید دارد. الگوهای عملیاتی حکمرانی باید بومی و کاربردی باشند، تا از شعارزدگی جلوگیری شود و استانداردهای شایستگی حکمرانان باید ترکیبی از تخصص فقهی، مدیریتی و اخلاقی را دربرگیرد. نظام تربیتی نیز باید با طراحی رشته‌های میان‌رشته‌ای و ایجاد سازوکارهای مناسب، به پرورش حکمرانانی کارآمد و متخصص در این حوزه بپردازد. این ساختار اجرایی، با بهره‌گیری از الگوهای عملیاتی بومی و استانداردهای شایستگی، می‌تواند به تحقق اهداف حکمرانی اسلامی در جامعه کمک کند.

۳. نظام تربیتی (آموزش و پرورش نیرو): نیاز به ایجاد رشته‌های میان‌رشته‌ای و نهادهای تخصصی برای تربیت حکمرانانی با ترکیبی از دانش فقهی، مدیریتی و اخلاقی را برجسته می‌کند. این مقوله بر ضرورت ایجاد نظام تربیتی کارآمد برای پرورش حکمرانان متخصص و متعهد به ارزش‌های اسلامی تأکید دارد. برنامه‌های درسی باید با طراحی رشته‌های میان‌رشته‌ای و ایجاد سازوکارهای مناسب، به پرورش حکمرانانی کارآمد و متخصص در این حوزه بپردازند. سازوکارهای تربیت نیرو نیز باید با شناسایی استعدادهای برتر و ارائه آموزش‌های تخصصی و عملی، به تربیت حکمرانانی توانمند و متعهد به خدمت به جامعه کمک کنند. این نظام تربیتی، با بهره‌گیری از برنامه‌های درسی مناسب و سازوکارهای کارآمد، می‌تواند به تربیت نسلی از حکمرانان متخصص و متعهد به ارزش‌های اسلامی کمک کند. ارتباط این مقولات بدون مبانی نظری قوی، الگوهای اجرایی فاقد اصالت خواهند بود، و بدون نظام تربیتی کارآمد، هیچ‌یک از این مؤلفه‌ها به عمل تبدیل نمی‌شوند. این چارچوب به صورت حلقه‌ای به هم پیوسته است.

۶-۲. هدف‌گذاری پیکره دانش حکمرانی

در این بخش نیز، همانند بخش قبلی ابتدا به تحلیل مصاحبه‌های انجام گرفته خواهیم پرداخت.

جدول ۳- کدها و مقولات هدف‌گذاری پیکره دانش حکمرانی

ردیف	مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای مصاحبه
۱	یکپارچه‌سازی دانش	جلوگیری از پراکندگی مفهومی	B1: هر نهادی تعریف خود را دارد.
			B2: اختلاف‌نظرها جلوی پیشرفت را گرفته است.
			B3: حتی در تعریف عدالت اسلامی هم اختلاف داریم.
			B4: دانش باید یک مرجع علمی درست و حسابی ایجاد کند.
			B5: این همه پراکندگی، سرعت پیشرفت را کم کرده است.
		ایجاد زبان مشترک	B6: اصطلاحات ما هنوز استاندارد نیست.
			B7: غربی‌ها اصطلاحات خود را به ما تحمیل کرده‌اند.
			B8: برای واژه Governance یک معادل درست و دقیق نداریم.
			B9: مشکل در ترجمه متون کاملاً مشخص است.
			B10: چالش‌هایی به دلیل ترجمه نادرست متون بوجود می‌آید.
۲	تربیت نیروی متخصص	تأسیس رشته تخصصی	B11: دانشگاه‌ها حاضر نیستند تغییر کنند.
			B12: حوزه باید یک رشته مخصوص حکمرانی راه‌اندازی کند.
			B13: بین‌رشته‌ای بودن، بزرگ‌ترین چالش ما است.
			B14: هیچ دانشگاهی گرایش حکمرانی اسلامی ندارد.
			B15: تصویب رشته‌های جدید خیلی زمان می‌برد.
		پرورش حکمرانان کارآمد	B16: استعدادها درخشان درست جذب نمی‌شوند.
			B17: سیستم آموزشی ما خلاقیت را از بین می‌برد.
			B18: حکمران‌های آینده باید مهارت‌های جدید یاد بگیرند.
			B19: پرورش باید عملی باشد، نه فقط تئوری.
			B20: سیستم بورسیه استعدادها خیلی ضعیف است.
۳	ارائه الگوی عملی	پاسخ به چالش‌های جامعه	B21: تئوری‌ها به درد زندگی واقعی مردم نمی‌خورند.
			B22: حل مسئله باید محور اصلی باشد.
			B23: مدل باید آنقدر کاربردی باشد که حتی در سطح محله هم بتوان اجرا کرد.
			B24: ما بیشتر کلی‌گویی می‌کنیم، تا ارائه راه‌حل مشخص.
			B25: حل مشکلات اقتصادی باید اولویت اول باشد.
		الگوسازی بین‌المللی	B26: جهان اسلام منتظر یک الگوی درست و حسابی از ما است.
			B27: هنوز نتوانسته‌ایم نظریه‌هایمان را صادر کنیم.
			B28: ترجمه آثار ما خیلی ضعیف انجام شده است.
			B29: مدل ایرانی برای سایر کشورها جذابیت دارد.
			B30: غرب از خلأ نظری ما سوءاستفاده می‌کند.

مقولات فرعی

۱. یکپارچه‌سازی دانش؛ جلوگیری از پراکندگی مفهومی: اختلاف نظرها در تعاریف اساسی (مانند عدالت) مانع پیشرفت شده است.

♦ مصاحبه

- هر استادی یک تعریفی از حکمرانی اسلامی دارد، مردم چه کنند؟
- حتی در تعریف عدالت اسلامی اختلاف نظر داریم.
- نبود اصطلاحات استاندارد باعث سردرگمی در ترجمه و اجرا شده است.

♦ مصاحبه

- ما حتی برای ترجمه واژه Governance مشکل داریم.
- اصطلاحات غربی به ما تحمیل شده است.
- ۲. تربیت نیروی متخصص: دانشگاه‌ها و حوزه‌ها باید رشته‌های میان‌رشته‌ای حکمرانی ایجاد کنند.

♦ مصاحبه

- دانشگاه‌های ما نمی‌دانند چگونه حکمران تربیت کنند.
- بین‌رشته‌ای بودن، بزرگ‌ترین چالش ماست.
- سیستم آموزشی باید به جای حافظه‌محوری، مهارت‌های عملی را تقویت کند.

♦ مصاحبه

- استعدادهای درخشان یا به خارج می‌روند، یا جذب سیستم نمی‌شوند.
- سیستم آموزشی، خلاقیت را نابود می‌کند.
- ۳. ارائه الگوی عملی: نظریه‌ها باید به راه‌حل‌های عملی (مانند معضلات اقتصادی) تبدیل شوند.

♦ مصاحبه

- تئوری‌ها به درد زندگی واقعی مردم نمی‌خورند.
- حل مشکلات اقتصادی باید اولویت باشد.
- جهان اسلام نیازمند الگوی عملی از جمهوری اسلامی است.

♦ مصاحبه

- غربی‌ها از خلأ نظری ما سوءاستفاده می‌کنند.
 - جهان اسلام منتظر الگوی عملی از ما است.
- مقوله اصلی: مقوله اصلی این جدول تحقق حکمرانی اسلامی از طریق یکپارچه‌سازی دانش و تربیت نیرو است که در سه سطح عمل می‌کند:

۱. یکپارچه‌سازی دانش: رفع پراکندگی مفهومی و ایجاد زبان مشترک برای جلوگیری از سردرگمی در

تعاریف و اصطلاحات. هدف اصلی پیکره دانش حکمرانی اسلامی، ایجاد یکپارچگی در دانش موجود در این حوزه است. این یکپارچگی شامل جلوگیری از پراکندگی مفهومی و ایجاد زبان مشترک بین متخصصان و فعالان این حوزه می‌شود. اختلاف نظرها در تعاریف اساسی و نبود اصطلاحات استاندارد، مانع پیشرفت در این حوزه شده است. پیکره دانش حکمرانی اسلامی با ارائه تعاریف دقیق و اصطلاحات استاندارد، به ایجاد فهم مشترک و هماهنگی بین افراد و نهادهای مختلف کمک می‌کند. این یکپارچگی، زمینه را برای توسعه دانش و ارائه راهکارهای عملی برای مسائل جامعه فراهم می‌کند.

۲. تربیت نیروی متخصص: تأسیس رشته‌های تخصصی و پرورش حکمرانان کارآمد که بتوانند نظریه‌ها را به عمل تبدیل کنند. پیکره دانش حکمرانی اسلامی با هدف تربیت نیروی متخصص در این حوزه ایجاد می‌شود. این هدف شامل تأسیس رشته تخصصی حکمرانی در دانشگاه‌ها و حوزه‌ها و پرورش حکمرانان کارآمد با مهارت‌های عملی است. سیستم آموزشی باید به جای حافظه‌محوری، مهارت‌های عملی را تقویت نموده و استعدادها را برتر را شناسایی و جذب کند. پیکره دانش حکمرانی اسلامی با ارائه برنامه‌های درسی مناسب و روش‌های آموزشی کارآمد، به تربیت نسلی از حکمرانان متخصص و متعهد به خدمت به جامعه کمک می‌کند.

۳. ارائه الگوی عملی: پاسخ به چالش‌های داخلی (مانند فقر و ناکارآمدی) و ارائه الگویی جهانی برای جهان اسلام. ارتباط این مقولات: یکپارچه‌سازی دانش، پایه‌ای برای تربیت نیرو است، و نیروهای تربیت‌شده باید بتوانند الگوهای عملیاتی تولید کنند که هم نیازهای داخلی را برطرف کند و هم قابلیت صدور داشته باشد. پیکره دانش حکمرانی اسلامی با هدف ارائه الگوی عملی برای حل چالش‌های جامعه و الگوسازی بین‌المللی ایجاد می‌شود. نظریه‌ها باید به راه‌حل‌های عملی تبدیل شوند و الگوی ارائه شده باید قابلیت اجرا در سطح جامعه و ارائه به جهان را داشته باشد. پیکره دانش حکمرانی اسلامی با ارائه راهکارهای عملی و الگوهای موفق، به حل مسائل جامعه و ارائه الگویی برای سایر کشورها کمک می‌کند.

۳-۶. نقش نهادهای تربیت حکمران

در این بخش نیز، همانند بخش قبلی ابتدا به تحلیل مصاحبه‌های انجام گرفته خواهیم پرداخت.

جدول ۴- کدها و مقولات نقش نهادهای تربیت حکمران

ردیف	مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای مصاحبه
۱	آموزش تخصصی	ترکیب دانش‌ها	C1: حوزه و دانشگاه باید با هم همکاری کنند.
			C2: طلاب باید دوره‌های مدیریت را بگذرانند.
			C3: مدیران دولتی باید با معارف اسلامی آشنا شوند.
			C4: ترکیب دانش‌های اسلامی و مدیریت نوین یک هنر است که باید روی آن کار کنیم.
			C5: آموزش‌های فعلی جواب نمی‌دهد و نیاز به اصلاح دارد.

کدهای مصاحبه	مقوله فرعی	مقوله اصلی	ردیف
C6: کلاس درس جای یاد گرفتن حکمرانی نیست.	کارروزی عملی		
C7 سیستم استاد و شاگردی دوباره راه بیافتد.			
C8: کارآموزی در نهادهای اجرایی خیلی مهم است.			
C9: حکمرانی مثل جراحی است، باید حساسی تمرین کرد.			
C10: سیستم کارروزی ما بیشتر حالت تشریفاتی دارد.	شناسایی نخبگان	گزینش استعدادهای	۲
C11: استعدادهای واقعی در سیستم، درست شناسایی نمی‌شوند.			
C12: ما هنوز بیشتر روی سابقه تحصیلی تمرکز داریم.			
C13: هوش هیجانی از IQ مهم‌تر است.			
C14: مدارس نمی‌توانند استعدادهای درخشان را درست هدایت کنند.			
C15: سیستم شناسایی ما هنوز قدیمی بوده و باید به‌روز شود.			
C16: آزمون‌های ما فقط دانش را می‌سنجد، نه مهارت‌ها را.			
C17: شایستگی اخلاقی را نمی‌توان دقیق اندازه گرفت.			
C18: باید از مدل‌های بین‌المللی هم استفاده کنیم.			
C19: سنجش عملی از تست‌های کتبی مهم‌تر است.			
C20: یک آزمون استاندارد درست و حساسی نداریم.	ارتباط با نهادهای	شبکه‌سازی حرفه‌ای	۳
C21: حوزه علمیه هنوز از دولت فاصله دارد.			
C22: دانشگاه‌های ما خیلی منزوی شده‌اند.			
C23: ارتباط دانشگاه با صنعت خیلی ضعیف است.			
C24: نهادهای علمی در تصمیم‌گیری‌ها نقش جدی ندارند.			
C25: ارتباط بین سازمان‌ها مشکل دارد و باید اصلاح شود.			
C26: انجمن‌های تخصصی ما تأثیرگذار نیستند.			
C27: شبکه‌های اجتماعی حرفه‌ای نداریم.			
C28: حکمران‌های قدیمی تجربیات خود را منتقل نمی‌کنند.			
C29: تشکل‌های دانشجویی‌انطور که باید، اثرگذار نیستند.			
C30: ما روحیه کار جمعی ضعیفی داریم و باید روی آن کار کنیم.	جامعه حرفه‌ای		

مقولات فرعی

۱. آموزش تخصصی: حوزه و دانشگاه باید همکاری کنند تا طلاب هم فقه بیاموزند و هم مدیریت.

♦ مصاحبه

- حوزه می‌گوید مدیریت غربی است، دانشگاه می‌گوید فقه قدیمی است.

- ترکیب فقه و مدیریت یک هنر است.

حکمرانی مانند جراحی نیاز به تمرین عملی دارد.

♦ مصاحبه

- حکمرانی را مثل شنا در خشکی نمی‌شود یاد داد.

- کارورزی‌های ما تشریفاتی است.

۲. **گزینش استعدادها:** سیستم فعلی بیشتر بر مدارک تحصیلی تمرکز دارد، تا هوش هیجانی.

♦ مصاحبه

- سیستم گزینش ما به دنبال آدم‌های مطیع است، نه نخبه.

- مدارس، استعدادهای درخشان را درست هدایت نمی‌کنند.

آزمون‌ها باید مهارت‌ها، و نه صرفاً دانش نظری را بسنجند.

♦ مصاحبه

- آزمون‌های ما فقط حافظه را می‌سنجد.

- شایستگی اخلاقی قابل اندازه‌گیری نیست.

۳. **شبکه‌سازی حرفه‌ای:** نهادهای علمی باید در تصمیم‌گیری‌های کلان نقش داشته باشند.

♦ مصاحبه

- نهادهای علمی در تصمیم‌گیری‌ها نقشی ندارند.

- ارتباط دانشگاه با صنعت ضعیف است.

انجمن‌های تخصصی باید تجربیات را منتقل کنند.

♦ مصاحبه

- حکمرانان قدیمی تجربه‌هایشان را منتقل نمی‌کنند.

- ما روحیه کار جمعی ضعیفی داریم.

مقوله اصلی: مقوله اصلی این جدول تربیت حکمرانان کارآمد از طریق نظام آموزشی یکپارچه و

شبکه‌سازی حرفه‌ای بوده که شامل سه رکن است:

۱. **آموزش تخصصی:** ترکیب دانش‌های حوزوی و دانشگاهی همراه با کارورزی عملی برای عبور از آموزش صرفاً نظری. نهادهای تربیت حکمران نقش مهمی در ارائه آموزش تخصصی به حکمرانان دارند. این آموزش شامل ترکیب دانش‌های حوزوی و دانشگاهی و ارائه کارورزی عملی است. حوزه و دانشگاه باید با همکاری یکدیگر، برنامه‌های آموزشی جامعی را ارائه دهند که هم دانش فقهی و هم مهارت‌های مدیریتی را دربربگیرد. کارورزی عملی نیز به حکمرانان کمک می‌کند تا مهارت‌های خود را در محیط واقعی تمرین کنند و برای مواجهه با چالش‌های حکمرانی آماده شوند.

۲. **گزینش استعدادها:** شناسایی نخبگان براساس شایستگی‌های اخلاقی و مهارتی، و نه صرفاً مدرک تحصیلی. نهادهای تربیت حکمران نقش مهمی در شناسایی و گزینش استعدادهای برتر برای حکمرانی دارند. سیستم گزینش باید به جای تمرکز بر مدارک تحصیلی، به مهارت‌ها و شایستگی‌های افراد توجه کند. آزمون‌های شایستگی نیز باید مهارت‌های عملی و توانایی‌های افراد را بسنجند، نه صرفاً دانش نظری آن‌ها را.

۳. **شبکه‌سازی حرفه‌ای:** ارتباط نهادهای آموزشی با مراکز اجرایی و ایجاد جامعه‌ای از متخصصان برای تبادل تجربیات. ارتباط این مقولات: آموزش بدون گزینش صحیح به تربیت نیروهای ناکارآمد می‌انجامد، و شبکه‌سازی حرفه‌ای تضمین می‌کند که این نیروها در بدنه حکمرانی به‌درستی به‌کار گرفته شوند. نهادهای تربیت حکمران نقش مهمی در ایجاد شبکه‌های حرفه‌ای بین حکمرانان و سایر فعالان این حوزه دارند. این شبکه‌ها به حکمرانان کمک می‌کنند تا با یکدیگر ارتباط برقرار نمایند، تجربیات خود را به اشتراک بگذارند و از دانش و تخصص یکدیگر بهره‌مند شوند. ارتباط با نهادهای علمی و جامعه حرفه‌ای نیز به حکمرانان کمک می‌کند تا از آخرین دستاوردهای علمی و تجربی در حوزه حکمرانی آگاه شوند.

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به بررسی چالش‌های پیچیده و چندبعدی تمدن مادی امروز و ارائه راهکارهایی مبتنی بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری برای مواجهه با این چالش‌ها پرداخته است. با توجه به گسترش سکولاریسم، ماده‌گرایی و ناهنجاری‌های اجتماعی، نیاز به یک الگوی جامع حکمرانی اسلامی بیش از پیش احساس می‌شود. این الگو باید بر پایه اصول دینی، عدالت‌محوری و هماهنگی با نیازهای معنوی بشر استوار باشد. در این راستا، راهنمای جامع حکمرانی اسلامی که شامل سه لایه ایجاد پیکره دانش حکمرانی اسلامی، تربیت نیروی انسانی ماهر و ایجاد رشته تخصصی در حوزه حکمرانی می‌باشد، از جمله راهکارهای اساسی پیشنهاد شده است. پژوهش حاضر بر این نکته تأکید دارد که تنها با ایجاد یک نظام جامع حکمرانی اسلامی می‌توان به چالش‌های جهانی امروز پاسخ داد و جامعه‌ای عدالت‌محور و مبتنی بر ارزش‌های الهی ایجاد کرد. این پژوهش با تأکید بر ضرورت تحقق «حکمرانی اسلامی» به عنوان راهکاری اساسی برای مواجهه با چالش‌های پیچیده جهان معاصر، به بررسی ابعاد مختلف تولید دانش حکمرانی، تربیت نیروی انسانی متخصص و ایجاد نهادهای مرتبط پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که نظام فعلی حکمرانی در ایران و جهان اسلام با خلأهای جدی در سه حوزه پیکره دانش یکپارچه حکمرانی اسلامی، رشته‌های تخصصی حکمرانی اسلامی و مراکز تربیت حکمرانان کارآمد روبه‌رو است. در این راستا، پژوهش حاضر با الهام از بیانات مقام معظم رهبری و با تکیه بر مبانی اسلامی، الگوی سه‌گانه‌ای شامل تدوین راهنمای پیکره دانش حکمرانی اسلامی، تأسیس رشته حکمرانی ولایی و ایجاد مراکز تربیت حکمرانان را پیشنهاد می‌کند. این الگو نه تنها می‌تواند به تحقق دولت و جامعه اسلامی کمک کند، بلکه قابلیت ارائه به جهان به‌عنوان یک مدل حکمرانی عدالت‌محور و معنوی را نیز دارد.

۸. پیشنهادات

۱) تدوین راهنمای پیکره دانش حکمرانی ولایی

- تشکیل کمیته‌های تخصصی متشکل از حوزه و دانشگاه برای یکپارچه‌سازی علوم اسلامی و

دانش‌های روز در قالب یک راهنمای جامع در حوزه حکمرانی.

- تعریف استانداردهای مشترک در مفاهیم، اصطلاحات، نظریه‌ها و روش‌های حکمرانی مبتنی بر مبانی دینی.

۲) طراحی و راه‌اندازی رشته حکمرانی ولایی

- ایجاد رشته‌های فرارشته‌ای در مقاطع تحصیلات تکمیلی با محوریت مفاهیمی مانند عدالت، ولایت، هدایت و امامت؛

- تدوین برنامه‌های درسی منعطف و کاربردی با تأکید بر حل مسائل واقعی جامعه.

۳) تأسیس مراکز تربیت حکمرانان اسلامی

- راه‌اندازی مدارس تخصصی حکمرانی با همکاری نهادهای حوزوی و دانشگاهی برای پرورش نیروهای متعهد و کارآمد.

- طراحی دوره‌های مهارت‌محور و کارورزی برای تجربه‌اندوزی عملی در سطوح مختلف مدیریتی.

۴) تعامل علمی و عملی با نهادهای حکومتی

- همکاری با مراکز سیاست‌گذاری مانند مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای عالی انقلاب فرهنگی برای اجرایی‌سازی الگوی پیشنهادی.

- ایجاد بانک اطلاعاتی از تجارب موفق داخلی و بین‌المللی در حوزه حکمرانی اسلامی.

۵) تبیین و ترویج گفتمان حکمرانی اسلامی

- انتشار آثار علمی، برگزاری همایش‌ها و تولید محتوای آموزشی برای معرفی الگوی اسلامی حکمرانی به جامعه و جهان.

- استفاده از ظرفیت‌های فضای مجازی و رسانه‌ها برای گسترش این گفتمان.

۶) پژوهش‌های کاربردی و آینده‌نگر

- حمایت از تحقیقات میان‌رشته‌ای در حوزه‌های مرتبط با حکمرانی، مانند فقه حکومتی و مدیریت اسلامی.

- رصد تحولات جهانی و ارائه راهکارهای بومی برای مقابله با چالش‌های نوظهور.

در پایان، تحقق این الگو نیازمند عزم ملی، همکاری نهادهای علمی و حاکمیتی، و مشارکت فعال اندیشمندان حوزه و دانشگاه است. تنها با چنین حرکت منسجمی می‌توان به الگوی مطلوب حکمرانی اسلامی دست یافت و آن را به‌عنوان راهکاری برای مشکلات جهانی مطرح کرد.

منابع

- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۳). *بیانات در دومین نشست اندیشه‌های راهبردی*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12496>
- خزانتی، گرشاسب (۱۴۰۳). *بیکره دانش مشارکت عمومی خصوصی (چهارچوب حکمرانی)*. انتشارات دانش بنیاد.
- رحیمی، احسان؛ ابراهیمی، کریم (۱۴۰۴). *تبیین فرآیند نظریه‌پردازی در حکمرانی اسلامی*. *مطالعات حکمرانی اسلامی*، ۱(۱).
- رنگریز، حسن (۱۴۰۲). *طراحی الگوی حکمرانی اسلامی مبتنی بر تعالیم دینی*. *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ۱۳(۴۶).
- شفقت رودسری، آریا؛ تبرزد، محمد سعید (۱۴۰۰). *ارائه الگوی حکمرانی متعالی اسلامی ایرانی براساس اندیشه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری*. *حکمرانی متعالی*، ۲(۱).
- عالی، محمدباقر؛ غضنفری، مهدی؛ نصری‌پور، صادق؛ پورعزت، علی اصغر (۱۴۰۳). *تعریف حکمرانی (فرا ترکیب چیستی حکمرانی)*. *حکمرانی متعالی*، ۵(۱۸).
- فرزندی، عباسعلی؛ شعیب، میثم (۱۴۰۳). *مبانی و اصول حکمرانی توحیدی در قرآن کریم*. *حکمرانی متعالی*، ۵(۳).
- کاظمی مقدم، ایمان؛ زمانیان، زهرا؛ حسینی رزمگاهی، سیده فاطمه (۱۳۹۶). *نقشه معرفتی و عملیاتی تمدن اسلامی*. *ابر دستگاه معرفتی و سازه‌های تمدن اسلامی*. در: *همایش بین‌المللی بازخوانی تمدن اسلامی و جهان شهر معنوی با تاکید بر شهر مقدس مشهد*.
- کشوری، علی (۱۳۹۳). *تداوم خطر یکسان‌انگاری توسعه غربی با پیشرفت اسلامی*. *کیهان فرهنگی*، شماره ۳۳۰-۳۲۸.
- Becker, R.E. & Montgomery, L.E. (1995). A profession defined: Association management's body of knowledge. *Association Management*, no. 47, p. 221.
- Bevir, M. (2006). *Encyclopedia of Governance*. University of California, Berkeley. URL= <https://us.sagepub.com/en-us/nam/encyclopedia-of-governance/book226852>
- Chung, E. (2017). *A short history of the PMBOK*. Guide published by PMI. PMP, PMI-ACP, ITIL Foundation, June 7.
- Fabrycky, W.J. & McCrae, E.A. (2005). *Systems engineering degree programs in the United States*. In: 15th Annual International Symposium of INCOSE.
- Ghobakhloo, M., Iranmanesh, M., Mubarak, M.F., Mubarik, M., Rejeb, A. & Nilashi, M. (2022). Identifying Industry 5.0 contributions to sustainable development. *Sustainable Production and Consumption*, no. 33, p. 716-737.
- Hovorka, D.S. & Corbett, J. (2012). *IS sustainability research: A trans-disciplinary framework for a grand challenge*. ICIS 2012 Proceedings, 8.
URL= <https://aisel.aisnet.org/icis2012/proceedings/GreenIS/8>
- McGregor, S.L. (2014). Re-envisioning basic human needs in the AAFCS Body of Knowledge. *International Journal of Home Economics*, 7(2).
- Meuleman, L. (2008). *Public Management and the Metagovernance of Hierarchies, Networks and Markets*. Springer. URL= <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-7908-2054-6>
- Pyster, A. & Turner, A. (2008). *The graduate software engineering reference curriculum*.

SoftwareTech, 11(4), p. 18-22.

Qadir, M.M. & Usman, M. (2011). *Software engineering curriculum: A systematic mapping study*. In: 2011 Malaysian Conference in Software Engineering (pp. 269-274).

<https://doi.org/10.1109/MySEC.2011.6140682>

Taguchi, K., Nishihara, H., Aoki, T., Kumeno, F., Hayamizu, K. & Shinozaki, K. (2013). *Building a body of knowledge on model checking for software development*. 2013 IEEE 37th Annual Computer Software and Applications Conference, p. 784-789.

<https://doi.org/10.1109/COMPSAC.2013.129>